

بررسی ارتباط مولفه‌های تأثیرگذار در تعاملات اجتماعی افراد در محله مسجد جامع (حاجیلر) شهر مینودشت استان گلستان

سیده مائده حسینی^۱ مرضیه مظلومی^۲، مریم شباک^۳

doi: 10.71547/urb.2024.1119779

چکیده

محله، اجتماع افراد در یک منطقه است که عمدتاً تحت تأثیر عوامل محیطی شکل می‌گیرد و به عنوان واسطه‌ای بین خانواده و جامعه، بستری برای شکل‌گیری روابط اجتماعی فراهم می‌آورد. این روابط متأثر از عوامل کالبدی فضاها و ادراک محیطی محلات هستند. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی، به بررسی تأثیر این عوامل بر تعاملات اجتماعی ساکنان محله مسجد جامع مینودشت پرداخته است. چارچوب نظری پژوهش، رویکردی بنیادی است که تأثیر مولفه‌های کالبدی و ادراک محیط را در تعاملات اجتماعی ساکنان بالای ۵۰ سال با حداقل مدرک دیپلم (جامعه آماری ۱۰۴ نفر، نمونه ۵۰ نفر به روش در دسترس) بررسی می‌کند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه و مصاحبه بوده و پایایی پرسشنامه با آلفای کرونباخ ۰,۹۸ تأیید شده است. نتایج تحلیل با نرم‌افزار SPSS نشان می‌دهد که بین ساختار کالبدی و ادراک محیطی با تعاملات اجتماعی رابطه مثبت، قوی و معناداری وجود دارد (ضریب همبستگی ۰,۹۸) و از میان متغیرها، اجتماع‌پذیر بودن بیشترین تأثیر را بر تعاملات اجتماعی داشته است (بتای ۰,۷۹). اثر رگرسیونی متغیرهای مستقل بر تعاملات اجتماعی نیز معنادار است.

واژگان کلیدی: تعاملات اجتماعی، عوامل کالبدی، ادراک محیطی، روابط اجتماعی

مقدمه

در چند دهه گذشته، افزایش شهرنشینی و توجه صرف به نیازهای کالبدی و توجه کم به فضاهای عمومی که برای تعامل بین مردم بستری را فراهم کرده و نقش پر اهمیتی در زندگی شهری دارد، مشکلاتی را در حوزه اجتماعی ایجاد کرده است. با توجه به اینکه تعداد جوامع شهری رو به افزایش است و این جوامع از نظر ظاهری به شهرها شباهت دارند، فقدان عناصر مرتبط با روح و روان کاربران، مشارکت عمومی شهروندان در اماکن عمومی را به شدت تحت تأثیر قرار داده است (نصیرپور و مولایی، ۱۴۰۰: ۳۳۱). فضاهای عمومی زیرمجموعه‌ای از فضاهای شهری به حساب می‌آیند که در تعاملات اجتماعی مشترک هستند. در فضاهای عمومی بر اساس سیاست شهرسازی به منظور ایمنی و اعتماد افراد، تعاملات اجتماعی انجام می‌شود (اکبری و

seyedemaede.hoseini@iau.ac.ir

^۱ دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

marzieh.mazloumi@iau.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران (نویسنده مسئول)

maryam.shabak@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه معماری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

امیرعزیدی، ۱۳۹۸: ۱). محله‌ها نیز بخشی از فضای شهری هستند که در آن تعامل و روابط اجتماعی می‌تواند رخ دهد و زمینه‌ای برای برخورد و گفت و گوی حضوری شهروندان فراهم کند (رحیمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۵). محله به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی جامعه شهری در مقیاس مدیریت شهری امری اعتباری شناخته می‌شود و حدود و مرزهای جغرافیایی آن بر روی نقشه تعیین می‌گردد. به پدیده محله تنها نمی‌توان از منطق اعتباری و کالبدی نگریت بلکه شاخص‌های غیرکالبدی در تشخیص هویت و ماهیت آن نقشی اساسی دارند (قرشی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۳۸).

از آنجایی که محله‌ها در طول تاریخ نقش زیادی در ایجاد تعامل اجتماعی داشته‌اند، تمرکز محله بر فعالیت‌های شهری بوده و می‌تواند افراد را به سمت استفاده بیشتر از فضاهای جمعی سوق دهد و با بهره‌برداری از جذابیت عرصه جمعی آن، تعامل اجتماعی افزایش می‌یابد (قنبران و جعفری، ۱۳۹۳: ۵۸). نقش محله را باید بیش از یک مرکز خدمات یا بخش دسترسی دانست، در واقع محله به عنوان بخشی هستی بخش شهر است. محله به عنوان یک کل هستی واحد درک می‌شود، نه اجزای متکثر آن. وجود اجزا لازمه تحقق محله شرط است، اما امکان ادراک به صورت یکپارچه شرط لازم دیگر است. بنابراین محله را باید بر اساس دو رکن اجزای مادی و موقعیت منحصر به فرد آن ارزیابی کرد. اولی به دلیل عناصر محله است و دومی به دلیل سازماندهی فضایی و نوع ارتباط بین عناصر. در میان عوامل محله‌ای، نقش مرکز اصالت بیشتری نسبت به بقیه بخش‌ها دارد. بنابراین با تضعیف مرکز محله، وجود محله و ادراک منحصر به فرد آن در بین اهالی تضعیف می‌شود و با تقویت مرکز، محله پایدار و زنده می‌شود (منصوری، ۱۴۰۱: ۳). محلات می‌تواند باعث شکلگیری ارتباطات اجتماعی شوند و طراحان شهری باید این موضوع را در طراحی با توجه به نیازهای اعضای محله مد نظر قرار دهند.

محله‌ها به عنوان مراکز مهم زندگی اجتماعی و تعاملات انسانی، نقش اساسی در شکل‌گیری روابط شهروندان ایفا می‌کنند و دارای عناصر متمایز ایجادکننده تعاملات هستند. تعاملات اجتماعی، پایه‌ی جوامع انسانی بوده و تحت تأثیر عوامل گوناگون قرار دارند. محله مسجدجامع مینودشت، نمونه‌ای از جامعه محلی با تعاملات روزمره است که تحت تأثیر عوامل کالبدی و ادراک محیطی تغییر یافته است. این تحقیق با رویکرد جامعه‌شناسی به بررسی تأثیر عوامل کالبدی و ادراک محیطی بر تعاملات اجتماعی ساکنان این محله و ارائه راهکارهای بهبود آن می‌پردازد. اهمیت این بررسی در طراحی محله‌های اجتماعی‌تر و ارتقای کیفیت زندگی، مشارکت، محیط و همدلی است. هدف اصلی، بررسی ارتباط عوامل کالبدی و ادراک محیطی با تعاملات اجتماعی در محله مسجدجامع مینودشت و پاسخ به این سوالات است که آیا رابطه معناداری بین این عوامل با تعاملات اجتماعی وجود دارد و کدام عوامل تأثیر بیشتری دارند. پاسخ به این سوالات در ارائه راهکارها برای طراحی محله‌های با تعاملات اجتماعی بیشتر حائز اهمیت است. فرضیه‌های تحقیق شامل ارتباط معنادار بین عوامل کالبدی (دسترسی، فضای اجتماعی) و ادراک محیطی (اجتماع‌پذیر بودن، حس مکان، تعلق، اعتماد اجتماعی) با تعاملات اجتماعی است.

مبانی نظری

در اکثر جوامع بشری انسان‌ها به طور مستمر با هم ارتباط دارند و غالب این تعاملات به صورت همکاری است و بین آنها وابستگی متقابل وجود دارد (کاظمی تربقان، ۱۴۰۲: ۶۳). در واقع امروزه بیشتر افراد در شهر با استفاده از تعاملات اجتماعی با سایر افراد نیازهای خود را رفع می‌کنند. در این شرایط تعاملات دچار پیچیدگی شده و افراد بر مبنای نقش اجتماعی خود با هم ارتباط برقرار می‌کنند که این لازمه اعتماد بین فردی است و این ارتباط بین همسایگان، دوستان و هم محلی‌ها وجود دارد (محبی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۶). هم محلی‌ها عموماً در محلات به ارتباط با هم می‌پردازند. در واقع محله فضای تعامل بین ساکنین محله است که درک مشترکی از محله دارند (منصوری، ۱۴۰۱: ۳) و به عنوان مهم‌ترین مقیاس سکونتی در ادبیات شهرسازی و طراحی معاصر است که در سلسله مراتب نظام شهرسازی توجه ویژه‌ای به آن شده است. اهمیت این موضوع به همراه ویژگی‌های پایدار واحدهای سنتی در تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی باعث شده است که مدل‌های ارائه شده در نظریه‌های غربی بر اساس بسیاری از اصول واحدهای سنتی همان کشور باشد. معادل واحد همسایگی در ایران محله است (موقر و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۵). محله از دیدگاه‌های مختلف تعاریف مختلفی دارد که در زیر به آن اشاره می‌شود:

محله از دیدگاه جامعه‌شناسی شهری: از لحاظ جامعه‌شناسی شهری، محله‌های شهری دارای مفهوم واحد اجتماعی به صورت حقیقی هستند که تا اندازه‌ای به صورت اتفاقی ایجاد شده‌اند و با تغییرات زمانی قالب پایداری به خود گرفته و دارای حریم می‌شوند. در حقیقت این محله‌ها متشکل از افرادی هستند که ویژگی اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و اقتصادی شبیه هم دارند که باعث ایجاد روابط جمعی می‌شود (ایلاقی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۰۱).

محله از دیدگاه علوم اجتماعی: اندیشمندان حوزه اجتماعی محله را شامل: حوزه کوچک مسکونی و روابط میان ساکنین و کیفیت ارتباط آنها با هم می‌دانند. کاربرد علمی این اصطلاح در علوم اجتماعی برگرفته از نظریات چارلز هورتون کولی بود که بر روابط گروه اختیاری نخستین و حضورشان در محله تاکید می‌نمود. کولی در تعریف محله نقش گروه‌های اولیه را مهم دانسته و این گروه را شامل: خانواده و گروه بازی کودکان محله دانسته و هشدار می‌دهد که صمیمیت در محلات با استفاده از رشد تماس‌ها و روابط جدید ارتباطی از بین رفته است و این باعث آسیب کانون خانوادگی و محله شده است (همان: ۱۰۲).

محله از دیدگاه جغرافیای شهری و اجتماعی: در دیدگاه جغرافیایی، محله یک مکان معین و واحد شهری با مرزهای فیزیکی مشخص نظیر خیابان‌ها و رودخانه‌ها است و اجتماع ساکن در آن فضا، از طریق برخوردهای مکرر و رویارویی، فرصت ملاقات و همکاری برای حل مشکلات را می‌یابند. اگرچه اپاور معتقد است حس همسایگی ناشی از موقعیت مکانی است، اما این حس خودبه‌خود ایجاد نمی‌شود و افراد ممکن است با وجود همجواری فیزیکی، از نظر اجتماعی احساس عدم همسایگی کنند. در واقع، همسایگی فراتر از صرف برخورد و منافع مشترک است (همان: ۱۰۲).

برنامه‌ریزی شهری با تمرکز بر محله به عنوان واحدی اساسی، با در نظر گرفتن ویژگی‌ها و نیازها، به دنبال ارتقای کیفیت زندگی و پایداری شهری از طریق مشارکت اجتماعی، طراحی فضاهای عمومی و مدیریت بحران است. محله بستری برای شکل‌گیری روابط اجتماعی و تعاملات بین فردی در فعالیت‌های روزمره است که در این فرآیند، افراد ضمن محک زدن خود، روابط را تنظیم، ارتباط برقرار کرده و به شناخت توانایی‌ها و شکل‌گیری معنا و شخصیت می‌پردازند (احقر و رادفر، ۱۳۹۴: ۱۷). دیوید هاروی جغرافیدان انتقادی معاصر در کتاب تجربه شهری محله را جزئی از مولفه ۵ گانه قدرت در کنار پول، طبقه، دولت و خانواده می‌داند و آن را از عناصر اصلی شکل‌گیری آگاهی شهری و شهری شدن آگاهی می‌داند (آسایش، ۱۳۹۶: ۱۳۲).

پیشینه تحقیق

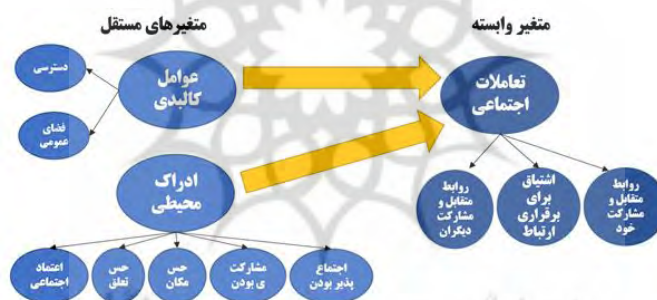
در ارتباط با تعاملات اجتماعی در محلات تحقیقات بسیاری انجام شده که به برخی از آنها در زیر اشاره می‌شود:

علیپور و شهابیان (۱۳۹۸: ۲۷) کیفیت محیطی محلات را در سه بعد تجربی، عملکردی و محیطی ارزیابی کردند. حق پناه و همکاران (۱۴۰۰: ۲۳۹) تمایل بیشتر پاسخگویان به مشارکت در تصمیم‌گیری و کمترین علاقه به مشارکت مالی و رابطه معنادار بین مشارکت مردمی با دسترسی به خدمات و اعتماد سازی را نشان دادند. مولایی و کاکی زاده (۱۴۰۰: ۳۸۰) نقش ساختار کالبدی شهرسازی بوشهر در ایجاد شرایط مناسب تعاملات اجتماعی را دریافتند. خیرخواه و نعمتی (۱۴۰۱: ۴۷) طراحی مناسب فضاهای همگانی و محیط‌های پیاده را فرصتی برای گردهمایی ساکنان دانستند. لشگری و سهیلی (۱۴۰۱: ۸۲) تعاملات اجتماعی را شامل ساختار، معنا و فعالیت دانستند. جلیلی و همکاران (۱۴۰۲: ۱۸۳) عواملی چون فضاهای فراغت کودکان و بزرگسالان، مبلمان مناسب، کاربری‌های متنوع و دسترسی پیاده را مؤثر بر تعاملات اجتماعی شمردند. بهرامی و همکاران (۱۴۰۳: ۲۵۹) هشت مولفه اثرگذار بر تعاملات اجتماعی شامل حفظ ریشه‌های اجتماعی، آسایش فیزیکی، مکان‌های سوم، فعالیت‌های ایمن، پیوستگی فعالیت‌ها، امنیت ذهنی، اتمسفر روحانی و حضور زنان در فضای امن را شناسایی کردند. هاتفی شجاع و همکاران (۲۰۲۱: ۶۶) بر اهمیت ویژگی‌های فیزیکی، مبلمان، دسترسی و آرامش مرکز محله در ارتقای تعاملات اجتماعی تأکید کردند. ویروجا و همکاران (۲۰۲۳: ۱۸۴) در ملبورن، معیارهای محیط اجتماعی ادراک شده را قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های تعاملات اجتماعی دانستند. به طور کلی، تحقیقات نشان می‌دهند تعاملات اجتماعی تحت تأثیر عوامل فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و روانشناختی است و توجه همزمان به این عوامل برای تقویت آن‌ها ضروری است.

در زمینه تعاملات اجتماعی، نظریات جین جیکوبز بر مشارکت شهروندان، یان گل بر ضرورت حضور در فضا و تأثیر معماران، جان لنگ بر زمینه تماس اجتماعی در هر محیط، و بنتلی بر جذب اقشار مختلف به محیط‌های باکیفیت تأکید دارند. در زمینه مولفه‌های کالبدی و ادراک محیطی، نظریه بهزادفر و طهماسبی و همچنین لنارد، کالبد را از عوامل مؤثر بر تعاملات اجتماعی می‌دانند (مولایی و کاکی زاده، ۱۴۰۰: ۳۸۴). نظریه اکولوژی انسانی بر تأثیر عوامل محیطی و جغرافیایی بر سازماندهی اجتماعی، نظریه ساختاری-عملکردی بر نقش هر بخش در حفظ نظم، نظریه تضاد بر نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی (مارکس)، نظریه بازی بر درک

تعاملات اجتماعی (کاظمی تربقان و همکاران، ۱۴۰۲: ۸۹) و نظریه تبادل اجتماعی بر نظام‌های مشارکتی و اهمیت تعاملات (شهسواری، ۱۳۹۷: ۵۱) از دیگر نظریات مرتبط هستند. با توجه به آنچه گفته شد میتوان نتیجه گرفت که مشارکت، اعتماد اجتماعی، فضای فیزیکی، دسترسی و فعالیت عوامل شکل‌گیری تعاملات اجتماعی‌اند و نظریات، نقش عوامل محیطی، اقتصادی و جغرافیایی را در ساختار و ارتباطات اجتماعی تأیید می‌کنند. تعاملات محلی متأثر از عوامل گوناگون بوده و تقویت آن‌ها نیازمند توجه همزمان به ابعاد فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی است. طراحی مناسب فضاهای عمومی، افزایش مشارکت، تقویت حس تعلق و ایجاد امنیت از راهکارهای کلیدی ارتقای تعاملات اجتماعی در محلات محسوب می‌شوند. بررسی نظریات همچنین بر اهمیت مشارکت شهروندان در شکل‌گیری فضاهای شهری و تعاملات، ارتباط بین محیط فیزیکی و رفتار اجتماعی، نقش نهادهای اجتماعی در نظم و تعادل، تأثیر نابرابری‌های اجتماعی بر تعاملات شهری و امکان تحلیل تعاملات اجتماعی از طریق بررسی ترجیحات و تصمیم‌گیری افراد تأکید دارد.

جمع‌بندی پیشینه: در این تحقیق، از چارچوب نظری رویکرد بنیادی به تحقیق ارائه می‌دهیم تا تأثیر استفاده از مولفه‌های کالبدی و ادراک محیط را در فرایند تعاملات اجتماعی در بین ساکنان محله مسجد جامع بررسی کنیم. مولفه‌های کالبدی و ادراک محیطی متغیرهای مستقل بوده و تعاملات اجتماعی متغیر وابسته است. مدل نظری تحقیق به قرار تصویر ۱ است:

تصویر ۱- مدل تحقیق

داده‌ها و روش کار

این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی، بر مبنای بررسی‌های میدانی و به روش پیمایشی مورد مطالعه قرار گرفته است. بخش نخست این نوشتار مبانی نظری و شناخت ادبیات موضوع است که با استفاده از روش اسنادی کتابخانه‌ای و بررسی مقالات محلات میسر شده است. ابزار استفاده شده به منظور گردآوری اطلاعات، پرسشنامه و مصاحبه است. پرسشنامه تحقیق شامل سه بخش عوامل کالبدی (۶ سوال)، ادراک محیطی (۱۳ سوال) و تعاملات اجتماعی (۱۰ سوال) است که از تحقیق محمودی و بلوری (۱۳۹۷) اقتباس شده است. برخی از سوالات پرسشنامه به منظور تطبیق با موضوع تحقیق تغییر کرده‌اند. دلیل این تغییرات، تمرکز بر روی ابعاد مورد نظر در تحقیق حاضر بوده است. طیف جواب سؤالات بر اساس مقیاس لیکرت از یک تا پنج تنظیم شده

است (۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=متوسط، ۴=زیاد، ۵=خیلی زیاد). با توجه به آنچه گفته شد، تعریف عملیاتی این تحقیق به قرار زیر است و خلاصه آن در جدول ۱ آورده شده است:

- **ساختار کالبدی:** منظور از ساختار کالبدی در این پژوهش، ویژگی‌های فیزیکی و کالبدی محیط زندگی ساکنان است که شامل مواردی مانند کیفیت ساختمان‌ها، دسترسی به فضاهای سبز، وجود امکانات رفاهی و خدماتی و ... می‌شود. برای سنجش این متغیر از ۶ سوال پرسشنامه که به طور خاص به این جنبه‌ها می‌پردازند، استفاده شده است.
- **ادراک محیطی:** ادراک محیطی به نحوه برداشت و تفسیر افراد از محیط اطراف خود اشاره دارد. در این پژوهش، منظور از ادراک محیطی، برداشت ساکنان از کیفیت محیط زندگی، احساس امنیت، زیبایی محیط و ... است. برای سنجش این متغیر از ۱۳ سوال پرسشنامه که به این جنبه‌ها می‌پردازند، استفاده شده است.
- **تعاملات اجتماعی:** تعاملات اجتماعی به روابط و ارتباطات بین افراد در یک جامعه اشاره دارد. در این پژوهش، منظور از تعاملات اجتماعی، میزان ارتباط ساکنان با یکدیگر، احساس تعلق به محله، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و ... است. برای سنجش این متغیر از ۱۰ سوال پرسشنامه که به این جنبه‌ها می‌پردازند، استفاده شده است.

جدول ۱- تعریف عملیاتی متغیرها (منبع: محمودی و بلوری، ۱۳۹۷: ۲۹۳-۴)

ساختار کالبدی فضا	
انواع فضاهای عمومی و پاتوق در محله	الزام فضایی به منظور انجام سخنرانی، شب شعر، دیدن فیلم سینمایی
	الزام فضایی به منظور ورزش در محیطی نیمه باز برای انجام فعالیت‌ها
	الزام فضایی به منظور مطالعه نظیر: کتابخانه
	الزام فضایی به منظور دور هم جمع شدن و انجام فعالیت‌های گروهی و تصمیم‌گیری
دسترسی و میزان مراجعه	چگونگی دسترسی و میزان فاصله از مرکز محله
	میزان استفاده و مراجعه به محله
ادراک محیطی	
حس تعلق	میزان شناخت از همسایگان و ارتباط با آنها؛
	میزان علاقه به ماندن و سکونت در محله
	میزان اثر محله بر شکل‌گیری تعاملات اجتماعی
حس مکان	میزان احساس راحتی و آرامش از سکونت در این محله
	میزان شباهت محله با خانه
	میزان اثر مرکز محله بر میزان تمایل افراد برای حضور در محله و افزایش تعامل اجتماعی

اجتماع پذیر بودن	میزان مکان‌های مناسب برای نشستن قدم زدن و ملاقات کردن افراد در محله فضاهایی برای انجام فعالیت‌های گروهی و تبادل نظر و تصمیم‌گیری در مورد مسائل اجتماعی فرهنگی به شکل گیری تعاملات اجتماعی، میزان راحتی فعالیت‌های جمعی از قبیل: راه رفتن و بازی
مشارکتی بودن	میزان علاقه به فعالیت‌های جمعی، تعاونی‌ها، هیئت‌ها
	میزان مشارکت ساکنین در محله در زمینه کمک‌های مالی- فکری و مشورتی برای اداره محله
	میزان مشورت و همکاری با سایر اهالی در حل مشکلات محله
اعتماد اجتماعی	میزان ارتباط با افراد ساکن در محله
	میزان اعتماد به اهالی محله، احتمال پیدا شدن وسایل گم شده در محله

تعاملات اجتماعی	
اشتقاق برای برقراری ارتباط	تمایل برای ارتباط صمیمی و دوستانه با هم محلی
	میزان بده بستان با هم محلی‌ها
	میزان تمایل به صحبت کردن در گردهمایی کوچک در محله
روابط متقابل شخصی و مشارکت دادن دیگران	امکان دیدار و گفتگو با هم محلی‌ها
	میزان تمایل پیوستن به گروه‌های اجتماعی محله
	میزان رضایت از روابط و وضعیت هم محلی‌ها
	تمایل به انجام کارهای جمعی و امور خیریه در سطح محله
روابط متقابل شخصی و مشارکت دادن خود	میزان علاقه از دعوت افراد به انجام کارها
	میزان گذشت و مدارای شما نسبت به همسایگان خود
	میزان دیدار و گفتگو با هم محلی‌ها

پژوهش حاضر، پیمایشی و کمی بوده و داده‌های پرسشنامه به صورت عددی تحلیل آماری می‌شوند. تعریف عملیاتی مفاهیم به نتایج دقیق‌تر و روشن‌تر کمک می‌کند. این تحقیق با ترکیب پرسشنامه و مصاحبه، به دنبال تطبیق داده‌ها و نوآوری است. تمرکز بر محله قدیمی حاجیلر، درک عمیق‌تری از عوامل محلی مؤثر بر تعاملات اجتماعی فراهم می‌کند و به جای کلیشه‌های عمومی، مسائل یک محله خاص را بررسی می‌کند. این تحقیق به شکاف‌های تحقیقات پیشین، مانند تأثیر آپارتمان‌سازی در محله‌های قدیمی، پرداخته است. از نقاط قوت آن می‌توان به نمونه‌گیری تصادفی ساده، ابزارهای معتبر، تحلیل دقیق داده‌ها و پیشنهادات کاربردی اشاره کرد. جامعه آماری ۱۰۴ نفر از ساکنان بالای ۵۰ سال محله مسجد جامع مینودشت با حداقل مدرک دیپلم هستند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و خطای ۰٫۱، حدود ۴۱ نفر محاسبه شد که برای افزایش دقت به ۵۰ نفر گردآوری شد. خطای ۰٫۱ قابل قبول بوده و حجم نمونه ۵۰ نفری برای دستیابی به نتایج قابل اعتماد کافی است.

روش نمونه‌گیری این پژوهش ترکیبی از نمونه‌گیری در دسترس اولیه به دلیل محدودیت‌های عملی و فوریت، با رویکردی سیستماتیک برای افزایش دقت بود. برای کاهش سوگیری نمونه‌گیری در دسترس، تلاش

شد چارچوب نمونه‌گیری از افراد واجد شرایط محله مسجد جامع تهیه و از این چارچوب، ۵۰ نفر به صورت تصادفی (قرعه‌کشی بدون جایگزینی) انتخاب شوند. حجم نمونه ۵۰ نفری با در نظر گرفتن محدودیت‌های مالی، زمانی، دسترسی و عدم تمایل به همکاری افراد، و با هدف ایجاد تعادل بین امکان‌پذیری و دستیابی به نتایج قابل قبول انتخاب شد. اگرچه محدودیت‌ها منجر به این حجم شد، فرمول کوکران نیز برای تخمین حجم مناسب به کار رفت و ۵۰ نفر به عنوان حداقل قابل قبول در نظر گرفته شد. حجم کمتر از ۵۰ دقت را کاهش می‌داد و افزایش آن با محدودیت‌های موجود سازگار نبود. به منظور بررسی روایی پرسشنامه، پرسشنامه در اختیار ۵ نفر از اساتید معماری قرار گرفت و با توجه به نظرات آنها و اصلاح و حذف برخی سوالات، پرسشنامه نهایی تنظیم شد. برای بررسی پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان آلفای کرونباخ برای متغیرهای مستقل و وابسته نشان می‌دهد که پرسشنامه از پایایی مطلوبی برخوردار است. میزان آلفای کرونباخ برای ساختار کالبدی ۰,۸۶، ادراک محیطی ۰,۹۶ و تعاملات اجتماعی ۰,۹۳ است و آلفای کلی ۰,۹۸ است. این ضریب در تمامی متغیرهای مستقل و وابسته بیشتر از ۰,۷ می‌باشد. بنابراین پایایی متغیرهای مستقل و وابسته تایید می‌شود. این پژوهش جهت بررسی معناداری بین متغیرها از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. همچنین جهت بررسی تأثیر و رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

یافته‌ها

با توجه به مصاحبه‌ای که با افراد بالای ۵۰ سال در محله مسجد جامع (حاجیلر) انجام شد، اطلاعات زیر حاصل شد:

با توجه به اینکه این محله یک محله قدیمی و سنتی است، همه کارهای فرهنگی افراد محله در این مسجد انجام می‌شود و در مراسمات مختلف بسیار پرشور است. در واقع حول مسجد بوده که محله شکل گرفته است که خانه خدا است. خداشناسی و خودشناسی از مفاهیمی است که در این محله با توجه به مسجد می‌توانیم درک کنیم. زیرا در این محله نقش همسایه بسیار پر رنگ است و در احادیث نیز بر این موضوع تأکید شده است. این مسجد توانسته پیوند بین نسلی برقرار کند و خانواده‌ها را دور هم جمع کنند و به فعالیت فرهنگی وادارد. چون مسجد در مرکز محله قرار داشته است. در مسجد طرح "مسجد جوان بمان" نیز، اجرا شده که این باعث شده کلاس‌های مختلف فرهنگی و آموزشی در آن شکل گیرد که از آن جمله می‌توان به کلاس گویندگی، نقاشی، خیاطی، تلاوت قرآن و اردوی دانش‌آموزی اشاره کرد. در روزهای ۴ شنبه کودکان و خانواده‌ها در مسجد دور هم جمع می‌شوند و برای هر گروه سنی برنامه‌ای دارد. یک فضایی در محله وجود دارد که افراد دور هم جمع می‌شوند و به گفتگو می‌پردازند. در این محله، دسترسی به فضاهای دیگر به راحتی امکان‌پذیر است و فاصله کمی نسبت به مرکز محله که مسجد است، وجود دارد. همچنین در این محله رودخانه، بانک، باشگاه، سالن زیبایی، گل فروشی، لوازم خانگی، کبابی میوه فروشی و فروشگاه‌های زیادی قرار دارد. کنار رودخانه سه شنبه بازار مینودشت قرار دارد که بازار هفتگی شهر است که بسیار پویا است و در سه شنبه ترافیک بسیاری دارد. روزهای ۵ شنبه نیز به دلیل قرار گرفتن در مسیر قبرستان این محله بسیار شلوغ است. به

طور کلی انجام مراسمات مذهبی در این محله پررنگ است. این محله بسیار پرتدد است و اعضای افراد محله از هم باخبر هستند و تعاملات اجتماعی بسیار بالایی وجود دارد و این باعث شده محله امن باشد. در این محله حتی در نانوائی نیز مردم به تعامل با هم مشغول صحبت هستند. چون این محله قدیمی است برخی از ساکنین قبلی آن فوت شده‌اند و از این رو این محله به سمت آپارتمان‌سازی رفته و واحدهای چند طبقه در این محله ساخته شده است. همچنین با توجه به اینکه به این محله که جزو بافت فرسوده است، به آن وام تعلق می‌گیرد، ساخت و ساز در این محله رو به رشد فزاینده‌ای رفته است و افراد با هویت غیربومی به محله تزریق شده و این باعث بی‌نظمی و اختلال در تعاملات شده است و افرادی که در این آپارتمان‌ها ساکن هستند و غیربومی محسوب می‌شوند، مسلماً حس تعلق پایینی نسبت به محله دارند و در جشن‌ها و مراسمات کمتر شرکت می‌کنند. با توجه به نظریه بازی میتوان گفت این محله با توجه به پرتدد بودن باعث اجتماعات زیادی شده و این نشان از این دارد که ترجیحات و مطلوبیات فضا از نظر شهروندان (از جمله وجود کاربری‌های مختلف، دسترسی به سایر فضاها) در آن وجود دارد. این نظریه در جامعه‌شناسی به مطالعه تعاملات بین افراد و گروه‌ها از طریق انتخاب‌های استراتژیک می‌پردازد. در این نظریه، هر فرد یا گروهی تلاش می‌کند تا با توجه به انتخاب‌های دیگران، بهترین تصمیم را برای خود بگیرد. همچنین میتوان بیان کرد که محیطی که افراد زیادی در آن رفت‌وآمد می‌کنند، فرصت‌های بیشتری را برای تعاملات اجتماعی فراهم می‌کند. تراکم جمعیت در یک مکان، احتمال برخورد افراد با یکدیگر را افزایش داده و زمینه را برای ایجاد ارتباطات جدید فراهم می‌کند و افزایش تعاملات اجتماعی در یک محله پرتدد، منجر به شکل‌گیری اجتماعات مختلف می‌شود. این اجتماعات می‌توانند بر اساس علایق مشترک، موقعیت اجتماعی، یا حتی تصادفات شکل بگیرند. در ادامه با توجه به موارد ذکر شده به تحلیل و تفسیرهای جامعه‌شناختی شهری کاملتری خواهیم پرداخت:

مسجد به عنوان محور زندگی اجتماعی: یافته‌ها نشان می‌دهد که مسجد در این محله نقش بسیار مهمی در زندگی اجتماعی و فرهنگی ساکنان ایفا می‌کند. با توجه به نظریه کنش متقابل، مسجد در این محله به عنوان یک فضای عمومی عمل می‌کند که افراد در آن با یکدیگر تعامل دارند و هویت اجتماعی خود را شکل می‌دهند. این فضا به ساکنان امکان می‌دهد تا در مراسم مذهبی و فرهنگی شرکت کنند، با یکدیگر در مورد مسائل مختلف گفتگو کنند، و احساس تعلق به جامعه را تقویت کنند. در واقع می‌توان به نقش مسجد به عنوان یک فضای عمومی، مکانی برای تعاملات اجتماعی، و مرکزی برای برگزاری مراسم مذهبی و فرهنگی اشاره کرد.

پیوند بین نسلی و تعاملات اجتماعی: یافته‌ها نشان می‌دهد که مسجد توانسته است پیوند بین نسلی را در محله تقویت کند و خانواده‌ها را دور هم جمع کند. این موضوع را می‌توان با استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسی در مورد نقش خانواده و نهادهای اجتماعی در جامعه تحلیل کرد. مسجد در تقویت روابط خانوادگی، ایجاد حس تعلق به جامعه، و انتقال ارزش‌های فرهنگی از نسلی به نسل دیگر نقش مهمی دارد.

تغییرات جمعیتی و تأثیر آن بر تعاملات اجتماعی: یافته‌ها نشان می‌دهد بر اساس نظریه سرمایه اجتماعی، تعاملات اجتماعی بالا در این محله می‌تواند به افزایش اعتماد بین افراد، کاهش جرم و جنایت، و بهبود کیفیت زندگی ساکنان منجر شود. با این حال، ورود افراد غیربومی به محله می‌تواند این سرمایه اجتماعی را تهدید کند

و باعث کاهش تعاملات اجتماعی و افزایش احساس ناامنی شود. در واقع در این مورد می‌توان به نقش عواملی مانند مهاجرت، شهرنشینی، و تغییر در سبک زندگی در ایجاد تنوع فرهنگی و تغییر در الگوهای تعامل اجتماعی اشاره کرد.

نظریه بازی و فضاهای عمومی: یافته‌ها نشان می‌دهد که محله به دلیل پرتردد بودن، اجتماعات زیادی را به خود جذب می‌کند. این موضوع را می‌توان با استفاده از نظریه بازی در جامعه‌شناسی تحلیل کرد. در واقع می‌توان گفت فضاهای عمومی می‌توانند به عنوان عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی و شکل‌گیری هویت جمعی عمل کنند.

با توجه به پرسشنامه‌ای که بین افراد بالای ۵۰ سال در محله مسجد جامع (حاجیلر) انجام شد، اطلاعات زیر حاصل شد:

از میان ۵۰ پاسخگو، اکثریت متاهل (۶۴٪) و زن (۷۴٪) بودند. سطح تحصیلات بیشتر پاسخگویان معمولی (۷۶٪) و وضعیت اشتغال بیشتر آنان بدون درآمد (۶۶٪) بود. برای بررسی فرضیه‌ها، نرمال بودن داده‌ها با آزمون کلموگراف-اسمیرنوف ارزیابی شد. با توجه به جدول ۲، معنادار شدن آزمون (آماره کوچکتر از ۰,۰۵) نشان می‌دهد که داده‌ها نرمال نیستند و باید از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شود.

جدول ۲- آزمون کلموگراف - اسمیرنوف

متغیر	آماره آزمون	سطح معناداری
انواع فضاهای عمومی و باتوق محله	۰,۱۳۷	۰,۰۱۹
دسترسی و میزان مراجعه	۰,۱۵۱	۰,۰۰۶
حس تعلق	۰,۱۸۱	۰,۰۰۰
حس مکان	۰,۱۴۹	۰,۰۰۷
اجتماع پذیر بودن	۰,۲۸۰	۰,۰۰۰
مشارکتی بودن	۰,۱۵۷	۰,۰۰۳
اعتماد اجتماعی	۰,۱۵۷	۰,۰۰۴
تعاملات اجتماعی	۰,۱۸۰	۰,۰۰۰

برای تعیین همبستگی از آزمون اسپیرمن استفاده شد. جدول ۳ نشان می‌دهد که بین ابعاد ساختار کالبدی و ادراک محیطی با تعاملات اجتماعی، در سطح خطای پنج درصد، ارتباط مثبت، قوی و معناداری وجود دارد. بنابراین، مولفه‌های ساختار کالبدی (فضاهای عمومی، دسترسی) و ادراک محیطی (حس تعلق، حس مکان، اجتماع‌پذیری، مشارکت، اعتماد اجتماعی) بر تعاملات اجتماعی ساکنان محله مورد مطالعه تاثیرگذارند. به طور مشخص، توسعه‌یافتگی ساختار کالبدی و تقویت ابعاد ادراک محیطی منجر به افزایش تعاملات اجتماعی می‌شود. این یافته‌ها با نظریه‌های اکولوژی انسانی که بر تاثیر متقابل محیط فیزیکی و رفتار اجتماعی تاکید دارند، همسو است.

جدول ۳- همبستگی اسپیرمن متغیرهای مستقل و وابسته

تعاملات اجتماعی		ساختار کالبدی
ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری	
۰,۸۶۲	۰,۰۰۰	انواع فضاها و عمومی و پاتوق محله
۰,۸۹۴	۰,۰۰۰	دسترسی و میزان مراجعه
ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری	ادراک محیطی
۰,۸۱۲	۰,۰۰۰	حس تعلق
۰,۸۰۴	۰,۰۰۰	حس مکان
۰,۸۸۱	۰,۰۰۰	اجتماع پذیر بودن
۰,۹۰۷	۰,۰۰۰	مشارکتی بودن
۰,۸۸۱	۰,۰۰۰	اعتماد اجتماعی

اگر تاثیر همزمان متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته بررسی شود، ممکن است نتایج متفاوتی حاصل شود. برای تاثیر این عوامل به طور همزمان از رگرسیون چندگانه استفاده شده است و با توجه به تایید همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته، به بررسی رابطه کمی میان متغیرهای مستقل و وابسته پرداخته تا بصورت یک مدل ارائه گردد. همچنین اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته به وسیله روش رگرسیون چند متغیره مورد بررسی قرار می‌گیرد.

براین اساس چنانچه در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و تعاملات اجتماعی برابر با ۰,۹۸ درصد است. در واقع متغیرهای مستقل می‌توانند ۰,۹۸ درصد از واریانس تعاملات اجتماعی را به صورت تعدیل شده تبیین نمایند. همچنین با توجه به مقدار به دست آمده از آزمون دوربین واتسون (۱,۹۰۶) می‌توان گفت، فرض عدم همبستگی بین خطاها رد نمی‌شود و می‌توان از رگرسیون استفاده کرد.

جدول ۴- بررسی تاثیر همزمان متغیرهای مستقل

دوربین واتسون	تغییرات ضریب تعیین شده	خطای استاندارد میانگین	مربع ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	مدل
۱,۹۰۶	۰,۹۶۱	۰,۱۸۰۶۶	۰,۹۵۵	۰,۹۶۱	۰,۹۸۰	۱

جدول ۵- اثر رگرسیونی متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته با استفاده از آزمون آنوا

سطح معناداری	F	میانگین توان دوم	درجات آزادی	مجموعه مربع ها	مدل
۰,۰۰۰	۱۴۹,۲۱۰	۴,۸۷۰	۷	۳۴,۰۸۹	رگرسیون
		۰,۳۳	۴۲	۱,۳۷۱	باقیمانده ها
			۴۹	۳۵,۴۶۰	کل

جدول ۶- بررسی رابطه بین ساختار کالبدی و ادراک محیطی بر تعاملات اجتماعی

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب غیر استاندارد		ساختار کالبدی و ادراک محیطی
		بتا	خطای استاندارد	B	
۰,۰۴۳	۲,۰۹۰	-	۰,۱۲۹	۰,۲۷۱	ثابت
۰,۰۱۹	۲,۴۴۰	۰,۲۹۲	۰,۱۱۱	۰,۲۷۰	دسترسی و میزان مراجعه
۰,۲۰۱	۱,۲۹۹	۰,۷۵۶	۰,۵۶۲	۰,۷۳۰	انواع فضاهای عمومی و پاتوق محل
۰,۱۷۱	-۱,۳۹۳	-۰,۶۱۴	۰,۴۳۵	-۰,۶۰۶	حس تعلق
۰,۱۵۴	-۰,۱۸۵	-۰,۰۱۹	۰,۱۰۴	-۰,۰۱۹	حس مکان
۰,۰۰۱	۳,۵۹۱	۰,۷۹۹	۰,۲۱۸	۰,۷۸۲	اجتماع پذیر بودن
۰,۴۴۸	-۰,۷۶۶	-۰,۲۸۷	۰,۳۶۷	-۰,۲۸۱	مشارکتی بودن
۰,۶۴۲	۰,۴۶۸	۰,۰۸۲	۰,۱۷۷	۰,۰۸۳	اعتماد اجتماعی

همانطور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود، اثر رگرسیونی متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته با مقدار آزمون $149,210$ و سطح معنی داری $0,000$ معنی دار می‌باشد. به عبارت دیگر مجموع مجذورات باقی مانده به آن میزانی نیست که اثر رگرسیونی را خنثی نماید؛ لذا تغییر نشان داده شده به وسیله مدل رگرسیون بر اثر تصادف و اتفاق به دست نیامده است.

جدول ۶ نیز نشان می‌دهد که رابطه بین بعضی از ابعاد ساختار کالبدی و ادراک محیطی در سطح 95 درصد معنی دار است. بنابراین فرض تساوی ضرایب رگرسیون و مقدار ثابت با مقدار صفر رد می‌شود و نیازی به خارج کردن آنها از معادله رگرسیون نمی‌باشد. همانطور که مشاهده می‌شود از میان متغیرهای مورد بررسی، اجتماع پذیر بودن بیشترین تاثیر (بتای $0,79$ درصد) را بر تعاملات اجتماعی را داشته است.

یافته‌های این پژوهش در چارچوب نظریات جامعه‌شناسی شهری قابل تحلیل است. بر اساس نظریه ساختاری شدن گیدنز (۱۹۸۴)، ساختار کالبدی شهر بر الگوهای تعاملات اجتماعی تأثیر می‌گذارد و فضاهای اجتماع پذیر عاملیت افراد را در شکل‌گیری روابط تقویت می‌کنند. دیدگاه لوفور (۱۹۹۱) نیز بر این تأکید دارد که فضا محصول اجتماعی است و فضاهای اجتماع پذیر بستر تجربه جمعی و هویت اجتماعی را فراهم می‌کنند. همچنین، یافته‌ها با مفهوم سرمایه اجتماعی پوتنام (۲۰۰۰) مرتبط است، زیرا فضاهای تسهیل‌کننده تعاملات، سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهند. از سوی دیگر، نظریه پنجره‌های شکسته ویلسون و کولینگ (۱۹۸۲) نشان می‌دهد که محیط‌های اجتماع پذیر با افزایش نظارت اجتماعی، امنیت را تقویت می‌کنند (جیکوبز، ۱۹۶۱). در نهایت، این یافته‌ها اهمیت طراحی شهری انسان‌محور و فضاهای اجتماع پذیر در ارتقای تعاملات، سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی شهری را برجسته می‌سازند (مونتگومری، ۱۹۹۸).

اگر تاثیر همزمان متغیر مستقل بر متغیر وابسته بررسی شود ممکن است نتایج متفاوتی حاصل شود. برای تاثیر این عوامل به طور همزمان از رگرسیون چندگانه استفاده شده است و با توجه به تایید همبستگی بین متغیر مستقل و وابسته، به بررسی رابطه کمی میان متغیرهای مستقل و وابسته پرداخته تا بصورت یک مدل ارائه گردد. همچنین اثرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته به وسیله روش رگرسیون تک متغیره مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول ۷- بررسی تاثیر همزمان متغیرهای مستقل

دوربین واتسون	تغییرات ضریب تعیین شده	خطای استاندارد میانگین	مربع ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	مدل
۱,۷۰۶	۰,۸۸۴	۰,۲۹۲۵۳	۰,۸۸۲	۰,۸۸۴	۰,۹۴۰	۱

جدول ۸- اثر رگرسیونی متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته با استفاده از آزمون آنوا

سطح معناداری	F	میانگین توان دوم	درجات آزادی	مجموعه مربع ها	مدل
۰,۰۰۰	۳۶۶,۳۸۶	۳۱,۳۵۳	۱	۳۱,۳۵۳	رگرسیون
		۰,۰۸۶	۴۸	۴,۱۰۷	باقیمانده ها
			۴۹	۳۵,۴۶۰	کل

جدول ۹- بررسی رابطه بین ساختار کالبدی و ادراک محیطی بر تعاملات اجتماعی

ساختار کالبدی و ادراک محیطی	ضرایب غیر استاندارد		خطای استاندارد	B	t	سطح معناداری
	ضرایب استاندارد شده					
ثابت	۰,۱۷۷	۰,۱۴۸	-		۱,۱۹۵	۰,۲۳۸
تعاملات اجتماعی	۰,۹۹۳	۰,۰۵۲	۰,۹۴۰		۱۹,۱۴۱	۰,۰۰۰

براین اساس چنانچه در جدول ۷ ملاحظه می شود، ضریب همبستگی بین ساختار کالبدی و ادراک محیطی جامع برابر با ۰,۹۴ درصد است. در واقع متغیرهای مستقل می توانند ۰,۹۴ درصد از واریانس تعاملات اجتماعی را به صورت تعدل شده تبیین نمایند. همچنین با توجه به مقدار به دست آمده از آزمون دوربین واتسون (۱,۷۰۶) می توان گفت، فرض عدم همبستگی بین خطاها رد نمی شود و می توان از رگرسیون استفاده کرد. همانطور که در جدول ۹ ملاحظه می شود، اثر رگرسیونی متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته با مقدار آزمون

۳۶۶,۳۸۶ و سطح معنی داری ۰,۰۰۰ معنی دار می باشد. به عبارت دیگر مجموع مجذورات باقی مانده به آن میزانی نیست که اثر رگرسیونی را خنثی نماید؛ لذا تغییر نشان داده شده به وسیله مدل رگرسیون بر اثر تصادف و اتفاق به دست نیامده است.

با توجه به جدول ۸ و سطح معنی داری (۰,۰۰۰) ساختار کالبدی و ادراک محیطی بر تعاملات اجتماعی با وزن ۰,۹۴۰ تاثیر گذار است. این یافته با دیدگاه‌های جامعه‌شناسی پدیدارشناختی به ویژه آرای آلفرد شوتز نیز قابل تفسیر است. شوتز (۱۹۶۷) بر اهمیت جهان زندگی روزمره و چگونگی شکل‌گیری معانی مشترک از طریق تجربیات بین‌الذهانی تأکید دارد. ادراک محیطی، به عنوان بخشی از این جهان زندگی روزمره، بستری برای شکل‌گیری این معانی مشترک و در نتیجه، تسهیل یا محدود کردن تعاملات اجتماعی بین افراد ساکن در یک محله فراهم می‌آورد. از دیگر نظریات، میتوان به نظریه ساختار و عاملیت اشاره کرد. در این نظریه بر تعامل بین ساختارهای اجتماعی (مانند ساختار کالبدی) و عاملیت افراد تأکید دارد (زارع و غلامی، ۱۳۹۸: ۴۱). ساختارها، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی را برای عاملیت افراد فراهم می‌کنند، در حالی که افراد نیز می‌توانند با عاملیت خود، ساختارها را تغییر دهند. نظریه دیگر نظریه ادراک محیطی است. این نظریه بر اهمیت نحوه ادراک افراد از محیط اطراف خود در شکل‌گیری رفتارها و روابط اجتماعی آن‌ها تأکید دارد. ادراک محیطی، شامل احساسات، باورها و نگرش‌های افراد نسبت به محیط است و انسان در رویایی با محیط نسبت به تمامی جنبه‌های محیط حساس هستند و تمامی حواس آنان در فرایند ارتباط با محیط فعال است (نریمانی و طهماسبی، ۱۳۹۴: ۱). نظریه مطرح دیگر، نظریه فضای عمومی است که این نظریه بر اهمیت فضاهای عمومی در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی تأکید دارد. فضاهای عمومی، مکان‌هایی هستند که افراد از طبقات مختلف اجتماعی می‌توانند در آن‌ها با یکدیگر تعامل داشته باشند و احساس تعلق به جامعه را تقویت کنند. در واقع به کمک فضاهای عمومی میتوان مکانی مناسب برای برقراری تعاملات اجتماعی مهیا ساخت (محمدنژادسیگارودی و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۵). ساختار کالبدی فضاهای عمومی، نقش مهمی در کیفیت این تعاملات دارد. برای مثال، فضاهای عمومی که دارای امکانات مناسب برای نشستن، گفت و گو و فعالیت‌های گروهی هستند، می‌توانند به افزایش تعاملات اجتماعی منجر شوند. نظریه دیگر نیز، نظریه کنش متقابل نمادین است. نظریه کنش متقابل نمادین، که ریشه در اندیشه‌های جورج هربرت مید و هربرت بلومر دارد، بر نقش نمادها و معانی در شکل‌دهی تعاملات اجتماعی و در نتیجه، ساخت جامعه تأکید می‌کند. این نظریه در واقع فرآیندی است که با برقراری ارتباط میان کنشگران آغاز می‌شود و شکل‌گیری رابطه اجتماعی میان آنان و جریان یافتن این رابطه را در گذر زمان ممکن می‌سازد (سهراب زاده و محمدی، ۱۳۹۵: ۱). این نظریه، چگونگی تأثیر عوامل کالبدی (مانند زبان بدن) و تعاملات اجتماعی بر شکل‌گیری معانی و نمادها را بررسی می‌کند. این نظریه نشان می‌دهد که چگونه افراد در جریان تعاملات اجتماعی، با استفاده از نمادها و معانی، هویت خود را ساخته و دنیای اجتماعی خود را تجربه می‌کنند.

بحث و نتیجه گیری

محلات به عنوان رکن اساسی شهرسازی سنتی، همواره محل شکل‌گیری زندگی جمعی و تعاملات اجتماعی بوده‌اند. در گذشته، عوامل کالبدی و محیطی نقش مهمی در شکل‌دهی این تعاملات ایفا می‌کردند. عناصری

مانند پیرنشین‌ها، فضاهای عمومی و نحوه طراحی معابر، بستر مناسبی برای گفت‌وگو، همنشینی و تبادل نظر بین ساکنان فراهم می‌کردند. امروزه، با وجود تغییراتی که در ساختار شهرها و محلات رخ داده است، برخی از این عناصر همچنان اهمیت خود را حفظ کرده‌اند. با این حال، افزایش ساخت‌وسازها و تغییر در سبک زندگی افراد، می‌تواند منجر به کاهش تعاملات اجتماعی در محلات شود.

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش عوامل کالبدی و محیطی بر تعاملات اجتماعی در محله حاجیلر انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که "اجتماع‌پذیر بودن فضا" (سنجیده شده با وجود مکان‌های نشستن، قدم زدن و راحتی فعالیت‌های جمعی) بیشترین تأثیر را بر تعاملات اجتماعی دارد، که با نظریه‌های فضای عمومی و سرمایه اجتماعی همسو است (لی و همکاران، ۲۰۱۰؛ وود و همکاران، ۲۰۱۰). همچنین، "راحتی" در محله (متأثر از عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و فضایی) عامل مهم دیگری در شکل‌گیری تعاملات است که با نظریه کنش متقابل مرتبط است. وجود فضاهای عمومی و پاتوق‌ها نیز با فراهم آوردن بستری برای ملاقات و تبادل فرهنگی، تعاملات اجتماعی و هویت محلی را تقویت می‌کند (همسو با نظریه جامعه محلی). محله حاجیلر با ساختار سنتی و عوامل محیطی مناسب، بستری مطلوب برای تعاملات اجتماعی فراهم کرده و می‌تواند به عنوان الگو مطرح شود. برای حفظ و تقویت این تعاملات، توجه به طراحی فضاهای عمومی، ارتقاء حس تعلق و ایجاد شبکه‌های اجتماعی ضروری است. بر اساس یافته‌ها، پیشنهاداتی برای بهبود محله حاجیلر با رویکرد جامعه‌شناسی شهری در چهار حوزه تقویت تعاملات اجتماعی (ایجاد فضاهای چندمنظوره، رویدادهای اجتماعی، گروه‌های محلی)، افزایش حس تعلق (تقویت هویت محلی، مشارکت ساکنان، نمادهای محلی)، بهبود کیفیت فضاهای عمومی (طراحی جذاب و کاربردی، فضاهای سبز، دسترسی آسان) و مدیریت تغییرات جمعیتی (برنامه‌ریزی ساخت و ساز، ادغام ساکنان جدید، برنامه‌های مشترک) ارائه می‌شود. احساس امنیت در محله نیز نقش مهمی در افزایش تعاملات دارد که با نظریه سرمایه اجتماعی مرتبط است.

با توجه به اهمیت رویکرد جامعه‌شناسی شهری، پیشنهاداتی برای پژوهش‌های آتی نیز مطرح می‌شود. بررسی تأثیر فضاهای مجازی بر تعاملات اجتماعی و سرمایه اجتماعی در شهرها، نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی (طبقه، قومیت، جنسیت، سبک زندگی) در شکل‌گیری فضاهای شهری و تأثیر آن بر تعاملات، تأثیر سیاست‌های شهری (مسکن، حمل و نقل، توسعه شهری) بر کیفیت زندگی شهروندان به ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر و نقش مشارکت شهروندان در سیاست‌گذاری، نقش خرده‌فرهنگ‌ها در زندگی شهری و تعامل آن‌ها با فرهنگ غالب و تأثیر آن بر هویت شهری، بررسی علل و مسائل اجتماعی پدیده حاشیه‌نشینی و راهکارهای مقابله با آن و نقش سازمان‌های غیردولتی، و بررسی تأثیر جهانی‌شدن بر اقتصاد، فرهنگ و ساختار اجتماعی شهرهای ایران و نقش آن‌ها در شبکه جهانی شهرها از جمله موضوعات پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی هستند.

منابع

احقر، سیده مهسا؛ رادفر، بهاره. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در میان ساکنان محله مسکونی (نمونه موردی: محله برج قربان همدان). *مطالعات محیطی هفت حصار*، ۴ (۱۴)، ۱۵-۲۴.

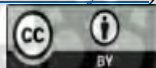
- اکبری ریابی، محمد؛ امیرعزادی، حسین. (۱۳۹۸). راهکارهای طراحی فضاهای عمومی باهدف شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در محله گنبد کازرون. *مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری*، دوره ۲، شماره ۵، ۱-۱۵.
- ایلاقی، محسن؛ جهان‌بین، نیما؛ قاسمی، ایرج. (۱۴۰۱). بازتعریف مفهوم محله ایرانی در بافت‌های تازه توسعه یافته شهری مبتنی بر نظریه داده بنیاد. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۲۲ (۶۴)، ۹۵-۱۱۹.
- آسایش، محمد کریم. (۱۳۹۶). دموکراسی محله‌محور، تنگناهای قانونی و توانایی‌های بالقوه، *نشریه گفت‌وگو*، شماره ۷۴، دوره ۸۴، ۱۴۲-۱۳۱.
- بهرامی، بختیار؛ راستکار، علی؛ خلیقی، نینا؛ قزوینه، نیلا. (۱۴۰۳). مطالعه نقش کیفیت‌های فضایی-اجتماعی بر تعاملات اجتماعی سالمندان در محلات: ارائه یک مدل مفهومی. *معماری و شهرسازی ایران (JIAU)*، (۱)، -.
- تقی پور، ملیحه؛ سلطانزاده، حسین. (۱۳۹۵). نقش سازمان دهی محیط در تعامل اجتماعی ساکنان مجموعه‌های مسکونی شیراز (مجتمع‌های امیرکبیر، جنت، ابریشم، مطهری). *برنامه ریزی فضایی*، ۶ (۱)، ۷۹-۱۰۲.
- جلیلی صدرآباد، سمانه. (۱۴۰۲). بررسی پیشران‌ها و عوامل موثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در فضاهای عمومی شهری (نمونه مطالعاتی: منطقه ۱۰ شهرداری تهران). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۸ (۸۹)، ۱۸۳-۲۰۸.
- حق پناه، مریم؛ کریمی، باقر؛ مهدی نژاددرزی، جمال‌الدین. (۱۴۰۰). تأثیرات عوامل کالبدی و اجتماعی بر بهسازی مشارکتی بافت‌های فرسوده، مورد مطالعاتی: محله‌ی نادر کاظمی شهر شیراز. *معماری و شهرسازی آرمان شهر*، ۱۴ (۳۷)، ۲۳۹-۲۵۱.
- حمزه نژاد، مهدی؛ شریفیان، زهرا. (۱۳۹۵). ارزیابی تطبیقی معیارهای سنتی و جدید اجتماع‌پذیری و تحقق آن در دو محله سنتی و جدید (مطالعه موردی: محله جلفا، سپاهان شهر اصفهان). *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۷ (۲۶)، ۷۱-۸۸.
- خیرخواه، زینب؛ نعمتی مهر، مرجان. (۱۴۰۱). تبیین رابطه بین محیط انسان ساخت، تعاملات اجتماعی و افسردگی در محله مسکونی: ارائه مدل مفهومی. *گفتمان طراحی شهری*، ۳ (۴)، ۷۳-۴۷.
- رحیمی نژاد، فرزاد؛ تیموریان، محمد؛ پیرمحمدی، محمد. (۱۳۹۵). بررسی نقش عناصر تجمع‌پذیر در تعاملات اجتماعی محله‌های سنتی. شباک، ۲ (۴ و ۵ (پیاپی ۱۱ و ۱۲) (جلد ۴ مطالعات هنر و معماری))، ۱۹۵-۲۰۱.
- زارع، ایمان؛ غلامی جمکرانی، رضا. (۱۳۹۸). تئوری ساخت یابی آنتونی گیدنز و نقش آن در تعیین مدل پاسخ‌گویی سازمانی در نظام حسابداری. *دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت*، ۸ (۳۰)، ۴۱-۵۷.
- سرگزی، آزاده؛ پژوهان فر، مهدیه. (۱۳۹۸). نقش عوامل کالبدی مجتمع‌های مسکونی بر افزایش احساس تعلق به مکان (نمونه موردی مجتمع‌های مسکونی شاه بلوط و پردیسان گرگان). *برنامه ریزی و توسعه کالبدی*، ۴ (۳) (پیاپی ۱۵)، ۱۳۵-۱۴۶.
- سهراب زاده، مهران؛ محمدی، خورشید. (۱۳۹۵). کنش متقابل اجتماعی، پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، *مطالعات اجتماعی و فرهنگی*، تهران
- شهسوارانی، امیرمحمد. (۱۳۹۷). نظریه تبادل اجتماعی: نظریه ارتباطات و تعاملات بین فردی در جامعه. *فصلنامه تحقیقات رسانه*، ۱ (۱)، ۷۰-۵۱.
- علی پور، درس؛ شهابیان، پویان. (۱۳۹۸). ارزیابی عوامل موثر بر رضایتمندی از کیفیت محیطی محلات مسکونی (نمونه موردی: شهر جدید پردیس). *آمایش محیط*، ۱۲ (۴۶)، ۲۱-۴۰.

- غفوریان، میترا؛ افشین مهر، وحید؛ نوروزی زاده، زهرا. (۱۳۹۶). بازشناسی مولفه های پایداری اجتماعی موثر بر افزایش تعاملات اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی (محلۀ ابازر، تهران). *هویت شهر*، ۱۱(۳۰)، ۳۱-۴۴.
- قرشی، سیده مائده؛ ازکیا، مصطفی؛ مهدوی، سیدمحمدصادق. (۱۳۹۴). بازتعریف جامعۀ شناختی مفهوم محلۀ از نگاه ساکنان: مطالعه ی پدیدارشناسی محلۀ ی کن منطقۀ ی ۵ شهر تهران. *توسعه محلی روستایی - شهری* (توسعه روستایی)، ۷(۲) (پیاپی ۱۳)، ۲۱-۲۴۰.
- قنبران، عبدالحمید؛ جعفری، مرضیه. (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در میان ساکنان محلۀ مسکونی (نمونه موردی: محلۀ درکه- تهران). *معماری و شهرسازی ایران*، ۷(۷)، ۵۷-۶۴.
- کاظمی تربقان، سید مهدی؛ سهامی، امیر؛ اماندار، شقایق؛ ابراهیمی، کیما. (۱۴۰۲). تحلیل جامع شناختی تعاملات اجتماعی از منظر نظریه بازی. *نشریه ریاضی و جامعه*، ۸(۲)، ۶۳-۹۱.
- لشگری، فرناز؛ سهیلی، جمال الدین. (۱۴۰۱). نقش تعاملات اجتماعی برایجاد امنیت محیطی در مجتمع‌های مسکونی (مطالعه موردی: فاز یک شهرک اکباتان تهران). *آمایش محیط*، ۱۵(۵۹)، ۶۹-۹۲.
- محبی، سیده فاطمه؛ صادقی فای، سهیلا؛ آقائی، سعید. (۱۴۰۱). تحلیل جامعۀ شناختی شرایط و زمینه‌های فریب در تعاملات اجتماعی. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۱(۱)، ۵۳-۷۹.
- محمدنژادسیگارودی، معصومه؛ پرویزی، رضا؛ دانش شکیب، مریم. (۱۳۹۹). ارزیابی تأثیر فضای عمومی بر ارتقا تعاملات اجتماعی در مجتمع های مسکونی (مطالعه موردی: شهر لاهیجان). *مطالعات محیطی هفت حصار (هفت حصار)*، ۸(۳۱)، ۵۵-۷۴.
- محمودی پاتی، فرزین؛ بلوری، زهره. (۱۳۹۷). بررسی رابطه مؤلفه های تأثیرگذار بر میزان تعاملات اجتماعی در محلات پرتراکم (مورد مطالعه: محلۀ اسپه کلا شهر آمل). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۲(۶۶)، ۲۸۱-۳۰۵.
- محمودی، سید امیر سعید؛ منصورپور، مجید. (۱۳۹۶). بررسی جایگاه عوامل کالبدی در تعاملات اجتماعی محلات مسکونی نمونه موردی: محلۀ خراطان دزفول. *هویت شهر*، ۱۱(۳)، ۵-۱۵.
- منصوری، سید امیر. (۱۴۰۱). مرکز، هستی بخش محلۀ. منظر، ۱۴(۵۸)، ۳-۳.
- موقر، حمیدرضا؛ رنجبر، احسان؛ پورجعفر، محمدرضا. (۱۳۹۴). بازشناسی مفهوم محلۀ در شهرهای کویری ایران (نمونه مطالعاتی محلۀ های شهر نایین). *مطالعات معماری ایران*، ۴(۸)، ۳۵-۵۶.
- مولایی، اصغر؛ کاکی زاده، محمدامیر. (۱۴۰۰). نقش ساختار فضایی کالبدی شهری بافت تاریخی بندر بوشهر بر شکلگیری تعاملات اجتماعی ساکنان آن. *فصلنامه علمی اثر*، ۴۲(۳)، ۳۸۰-۴۰۴.
- نجفی فر، نیلوفر؛ موسوی، میرسعید. (۱۳۹۶). نقش محلات در تعاملات و پایداری اجتماعی، همایش ملی شهر سبز با محوریت تکنولوژی و انرژی های پاک در عمران، معماری و شهرسازی، تبریز.
- نریمانی، نوید؛ طهماسبی، ارسلان. (۱۳۹۴). بررسی ادراک محیطی در ارتباط انسان و محیط، اولین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری، شیراز.
- نصیر پور، فاطمه الزهرا؛ مولایی بیرگانی، ندا. (۱۴۰۰). اصول و معیارهای طراحی فضاهای عمومی شهری با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی استفاده کنندگان از فضا (نمونه ی موردی پارک ساحلی کیانپارس). *جغرافیا و روابط انسانی*، ۴(۱)، ۳۳۰-۳۴۹.

- Giddens, A. (1984). The constitution of society: Outline of the theory of structuration. University of California Press.
- Hatefishojae, Somayeh. Islami, Seyed Gholamreza . Rezaei, Mahmud.(2021). Role of local and urban textures in promoting social interactions of residents and emphasizing living centers theory of Christopher Alexander, *Frontiers of Architectural Research*, Volume 10, Issue 1, Pages 66-78,
- Jacobs, J. (1961). The death and life of great American cities. Random House.
- Lee, Y., Kim, K. Lee, S. (2010). "Study on building plan for enhancing the social health of public apartments", *Journal of building and environment*, 45, 1551-1564
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. Blackwell Publishing.
- Montgomery, J. (1998). Making a city work: People, jobs and the inner city. *Urban Studies*, 35(10), 1757-1781.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.
- Schutz, A. (1967). The phenomenology of the social world. Northwestern University Press
- Veeroja, P., Foliente, G., McCrea, R., Badland, H., & Pettit, C. (2024). The Role of Neighbourhood Social and Built Environments – Including Third Places – in Older Adults' Social Interactions. *Urban Policy and Research*, 42(2), 184–203. <https://doi.org/10.1080/08111146.2024.2340462>
- Wilson, J. Q., & Kelling, G. L. (1982). Broken windows. *Atlantic Monthly*, 249(3), 29-38
- Wood, L., Frank, L., Giles-Corti, B. (2010). "Sense of community and its relationship with walking and neighborhood design", *journal of social science & medicine*, 70, 138

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Advances in Sociological Urban Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی